

DĒL VIENTISINIO SAKINIO MODELIŲ MOKYMO (remiantis anglų kalbos medžiaga)

B. PIESARSKAS, E. STASIULEVIČIŪTĖ

Kalbos struktūrų modeliavimas plačiai taikomas ir dabartiniame kalbos moksle, ir svetimų (negimtųjų) kalbų mokymo metodikoje. „Žodžių jungimo schemų“ taikymo, mokant kalbų, tikslingumą pabrėžia ir psichologai¹. Nors šis klausimas dažnai gvildenamas teorinėje literatūroje, jis tebėra sudėtinga lingvistinė ir metodinė problema. Lingvistinėje literatūroje nenustatyti modelių išskyrimo principai, jų skaičius atskiroje kalboje, neaptarti ir kiti šios problemos aspektai.

Modelių svarba, mokant užsienio kalbų, vertinama nevienodai: šalia daugelio šį darbą skatinančių metodinių rekomendacijų ir paruoštų mokymo priemonių metodinėje literatūroje darbas su modeliais neretai ir kritikuojamas. Antai amerikiečių metodininkas A. Palmeris vietoj darbo su modeliais (*pattern practice*) rekomenduoja komunikacinę praktiką (*communication practice*)². Kritiškas požiūris į struktūrinių kalbos modelių mokymą susijęs su tiesioginio metodo ir jo variantų kritika. Šio metodo šalininkai užsienio kalbų mokymą grindė kalbos, pirmiausia jos

sintaksinių struktūrų, modeliavimu. Modeliai išmokstami intuityviai, daug kartų juos kartojant (*drills*). Tiesioginio metodo neefektyvumas neigiamai veikė modelių taikymą, mokant kalbų.

Tarybinėje kalbų mokymo metodikoje modeliavimas traktuojamas kaip svarbi sintaksinės medžiagos organizavimo forma, ir darbas su užsienio kalbos struktūriniais modeliais vidurinėje ir aukštojoje mokykloje ne tik eksperimentas. Žinoma, tai, kad nepakankamai išnagrinėtos teorinės modeliavimo problemos, mažina šio darbo efektyvumą ir savo ruožtu trukdo jį įdiegti mokyme.

Daugiausia dėmesio metodinėje literatūroje skiriama modelių mokymo metodikos pagrindimui ir jų mokymo „technikai“. Anot O. S. Achmanovos, svarbiausia [...] „iki šiol yra siekimas rasti racionaliausius atsakymus į klausimą, kaip reikia mokytis, taip pat ir dėstyti užsienio kalbas. Kur kas mažiau dėmesio skiriama klausimui, ko reikia mokytis ir ką dėstyti, t. y. atitinkamo proceso turiniui, o ne jo įgyvendinimo formai“³. Todėl, autorės nuomone, bandymai racionalizuoti užsienio kalbų mo-

¹ Зг. Жинкин Н. И. Механизмы речи. М., 1958, с. 63.

² Palmer A. Teaching communication. — „Language learning“, t. 20, Nr. 1, p. 55.

³ Ахманова О. С. Изучение иностранных языков в неязыковом вузе и технический прогресс. — В кн.: Тезисы I всесоюзной научно-методической конференции по методике преподавания иностранных языков на неязыковых факультетах университетов. М., 1970.

kymą yra nelabai produktyvūs. Metodininkams, be abejo, aktualūs abu minėti uždaviniai. Šiame straipsnyje bus kalbama apie vientisinio sakinio sintaksės mokymą, tokių sakinių modeliavimą metodiniais tikslais; vieno anglų kalbos vientisinio sakinio modelio pavyzdžiu iliustruojamas mokymo turinys.

Vidurinių mokyklų anglų kalbos vadovėliuose sakinio struktūrai skiriama per mažai dėmesio. Visuose užsienio kalbų vadovėliuose yra sporadinių taisyklių apie žodžių tvarką, atskirų sakinio dalių vietą ir pratimų taikyti žinioms praktiškai. Numatomas grynai empirinis mokymasis taisyklių, kuriomis mokiniai, konstruodami sakinius, retai vadovaujasi. Per keletą užsienio kalbos mokymosi metų mokiniai neišmoksta suprasti sintaksinių santykių specifikos, jų vaidmens, organizuojant sakinio struktūrą. Tai, kad metodininkai nuolat pabrėžia, jog nėra tiesioginio ryšio tarp gramatinių taisyklių bei terminų žinojimo ir jų taikymo, analizuojant sakinius, skaitant tekstus, produkuojant sakinius, verčia ieškoti naujų gramatinių mokėjimų formavimo būdų.

Vertas dėmesio, pavyzdžiui, M. Gochlernerio siūlomas metodas, kurio pagrindinis uždavinys, mokant sakinio struktūros, „suformuoti mokinių veiksmų sistemą, atskleidžiant struktūrinius santykius tarp ženklų, vaizduojančių sakinio specifiką studijuojamoje kalboje“⁴. Paplitusiai mokymo schemai (naujos medžiagos supratimas — jos išmokimas — įtvirtinimas pavyzdžiais — taikymas praktikoje), kuri nuo pat pradžių atplėšia kalbos mokėjimų formavimą nuo žinių, autorius, remdamasis P. Galperino psichologine teorija apie protinių veiksmų ir sąvokų formavimą, priešpastato teiginį apie kalbos taisyklės ir kalbos veiksmo vienybę. Mo-

kėjimų formavimas ir žinių įsisavinimas, M. Gochlernerio nuomone, vieningas procesas. Tai, atsižvelgiant į bendrusius protinių veiksmų interiorizacijos dėsningumus ir ypač specifinius svetimos kalbos mokymosi dėsningumus, atveria naujas perspektyvas racionalizuoti užsienio kalbų mokymą. Mokymosi proceso, kaip pačių mokinių veiksmų rezultato, supratimas reikalauja peržiūrėti mokomojo dalyko turinį. Mokant sakinio struktūros, vietoj empirinių taisyklių mokinius reikia supažindinti su tam tikrais požymiais, atskleidžiančiais tos kalbos sakinio struktūros specifinius dėsningumus. Tai ir sudaro mokomųjų veiksmų orientacinį pagrindą. Naujai grupuodami ir skirstydami mokomąją sintaksinę medžiagą, struktūriniai sakinio modeliai sudaro tinkamą kalbinį pagrindą adekvatiems mokomiesiems veiksmams.

Sakinius modeliuoti reikia todėl, kad atskirų sakinių (realizuotų, realizuojamų ar galimų realizuoti) struktūra be galo įvairi. Ši įvairovė gali tapti mokymo objektu tik redukavus ją į tam tikrus sakinio modelius, formules, schemas, struktūros tipus ir pan. Sakinio modeliu paprastai vadinami tie sakinio struktūros komponentai, kurie lieka atmetus jo kintamuosius arba individualius elementus⁵. Tačiau tyrinėtojai modelius išskiria labai nevienodai, todėl ir modelių skaičius toje pačioje kalboje labai nevienodas. Pavyzdžiui, Li anglų kalboje išskiria 2 sakinio modelius, S. Poteris — 3, M. Viatiutnevas — 5, R. E. Bertčas — 7, A. S. Hornbis — 25, G. Počepcovas — 39. Tai nulemia tiek tyrinėtojo pasirinkti bendri kalbos reiškinių nagrinėjimo principai, tiek ir modeliavimo tikslai.

Gana paplitęs modelių išskyrimo būdas remiasi sakinio struktūros baigtu-

⁴ Ждан А. Н., Гохлернер М. М. Психологические механизмы усвоения грамматики родного и иностранного языков. М., 1972, с. 218.

⁵ Зг. Ломтев Т. П. О некоторых вопросах структуры предложения.— «НДВШ. Филологические науки», 1959, № 4, с. 7.

niu. Kiekvienas sakinio modelio komponentas — būtina tos sintaksinės konstrukcijos sudėtinė dalis, ir kaip tik todėl sakinyje yra baigtinė struktūra. Todėl sakinių modeliai, dažnai dar vadinami baziniais modeliais, fiksuoja tos kalbos sakinių tipiškas struktūrines schemas, apimančias tik konstruktyviai būtinus jų elementus. Pagal bazinius modelius galima nustatyti daugelio savo išore labai skirtingų sakinių struktūrinio bendrumo santykius, suvesti sakinių įvairovę į tam tikrus pagrindinius sakinio tipus. Gauta vientisinių sakinių nomenklatūra atspindi svarbiausius tos kalbos sintaksės dėsningumus.

Lingvistų išskiriami sakinių modeliai neatspindi mokymo specifikos, įsiminimo dėsningumų ir pan. Todėl, prieš pradėdant mokytis užsienio kalbos modelių, juos reikia kruopščiai atrinkti ir išanalizuoti metodiniais bei psichologiniais aspektais.

Be komponentinės sudėties, sakinio modeliai simbolių išdėstymo tvarka imituoja sakinių komponentų linijinį organizavimą. Anglistikoje (ir ne tik joje) sakinio komponentai dažniausiai žymimi simboliais pagal žodžių morfologinę charakteristiką: daiktavardis — N (noun), veiksmažodis — V (verb) ir t. t. Analitinėse kalbose žodžių linijinė tvarka sakinyje dažnai yra priemonė jų funkciniam santykiams reikšti. Tačiau net anglų kalboje su palyginti tvirta žodžių tvarka neretai šios priemonės nepakanka, kad būtų galima vienareikšmiškai apibūdinti funkcinis žodžių santykius (pvz., daiktavardžio pozicija po veiksmažodžio — VN). Tuo tarpu, nežinant žodžių funkcinis santykių, jų neatspindint sakinio formulėje, negalima suprasti tipinės sakinio reikšmės (žr. žemiau), atskirti įvairių modelių, kurių komponentinės sudėtyje tapachios. Kiekvienas pilnareikšmis sakinio žodis (ar žodžių junginys) tampa sakinio dalimi tik santykiuodamas su kitais sakinio žodžiais.

Ne mažiau svarbu, mokantis sakinių struktūros, suprasti funkcinis santykius. Todėl, mūsų nuomone, jų žymėjimas sakinių formulėse yra reikalingas. Tam tikslui gali tiktis ir tradicinė sakinio dalių schema, atskleidžianti pagrindinius sintaksinius žodžių santykius. Notacinės sistemos, pagrįstos sakinio dalių simboliais, įvedimas užsienio kalbų mokyme nesudarys papildomų sunkumų, nes veiksnio, tarinio ir kt. sakinio dalių sąvokas mokiniai yra įsisąmoninę, mokydamiesi gimtosios kalbos.

Modelius, atspindinčius ne tik sakinio struktūrą, bet ir komponentų santykius, vadinsime struktūriniais funkciniais modeliais. Kaip mokymo objektas, jie vertingesni už struktūrinius modelius. Tuo norime pabrėžti, kad sakinio struktūros mokėjimo pagrindinis kriterijus — mokėjimas atpažinti ir produkuoti sintaksinius santykių modelius, o ne sakinių komponentų modelius. Prireikus juose galima pažymėti taip pat komponentų jungimo būdus ir flektyvines žodžių formas. Tačiau sakinio schemas neturėtų būti perkrautos įvairiais simboliais, nes tuomet jas besimokantieji sunkiai įsimena.

Pažymėjus funkcinis santykius, lengviau suvokti modelio reikšmę, kurios dažnai visiškai nepaisoma, mokantis sakinio modelių. Išskirti ir formuluoti semantinius modelių požymius, kaip ir apskritai struktūrinti semantinę kalbos planą, kur kas sunkiau, negu raiškos planą, nes semantiniai vienetai nediskretūs. Kiekvienas modelis turi tam tikrą tipinę struktūrinę reikšmę, kuri nepriklauso nuo konteksto bei vartojimo situacijos ir kartu su modelio struktūra bei funkciniais santykiais sudaro jo specifiką. Tai gali būti dalyko požymio, veiksmo ir jo subjekto, posesinio buvimo ir pan. tvirtinimas. Šios ir kitos abstrakčios reikšmės semantiškai apibūdinamos sakinius įvairiose kalbose, tačiau kiekvienoje kalboje jos perteikiamos skirtingomis priemonėmis.

Baziniai modeliai sudaro svarbią vienisinio sakinio sintaksės, kaip mokymo objekto, dalį. Metodiniu požiūriu esminė modelio savybė yra tai, kad jame pagal analogiją galima vartoti įvairią kalbos medžiagą. Tačiau reali kalbinė komunikacija užsienio kalba būtų labai skurdi sintaksinėmis priemonėmis bei būdais ir nenatūrali, jei ji vyktų remiantis tik baziniais modeliais. Jau pradiniam kalbų mokymo etape (pvz., vidurinėje mokykloje) mokiniams naudinga įsisąmoninti tai, kad žodžiai ir žodžių junginiai vaidina nevienodą vaidmenį sakinio struktūroje. Vieni iš jų formuoja sakinio struktūros minimumą, ir todėl struktūriškai būtini, o kiti sakinio elementai tik praplečia, struktūriškai patikslina pagrindinius sakinio komponentus, bet nepakeičia sintaksinių santykių tarp pastarųjų. Taigi jų vaidmuo, konstruojant sakinio tipą, nedidelis — sakinio struktūra gali egzistuoti ir be jų. Sakinių konstravimo mechanizmams formuoti reikia išmokyti taisyklių, pagal kurias, pridėdant prie sakinio struktūros minimumo konstruktyviai nebūtinius elementus, būtų gaunami natūralūs ir sudėtingesni sakiniai, įgalinantys pilniau ir tiksliau reikšti mintis. Taisyklės sakinio struktūrai modifikuoti plačiai išnagrinėtos transformacinėje gramatikoje⁶. Pagal jas kiekvienas sakinio modelio komponentas gali būti išplėstas arba, taikant jas atvirkštine tvarka, ilgas, sudėtingos struktūros sakinytis redukuotas į bazinį modelį. Taigi transformacinės taisyklės reikalingos tiek sakiniams produkuoti, tiek jiems atpažinti bei suprasti. Jų dėka, mokantis užsienio kalbų, nereikia atskirai mokyti kiekvieno įvairios struktūros sakinio.

Prieš pradėdant mokyti atskirų sakinio modelių, mokiniams, mūsų nuomone, turi būti žinomi bendrieji tos užsienio kalbos sakinių struktūros ir jos konstravimo dėsningumai. Neišaiškinus minėtų dėsningumų, mokiniai, kaip liudija kai kurių metodininkų ir psichologų eksperimentai (pvz., N. Zykovos, G. Saburovos), nagrinėdami sakinio struktūrą, remiasi gimtąja kalba. Gimtosios kalbos sakinio struktūrą mokiniai apibūdina tik leksinėmis semantinėmis sąvokomis ir nekreipia dėmesio į sakinio komponentų išdėstymo taisykles bei kitus formalius sakinio požymius. Lietuvių kalbos sakinyje žodžių išdėstymą nulemia ne tiek jų sintaksinė funkcija, kiek jų priklausymas temai ar remai pagal aktualiosios skaidos principą⁷. Atskiro modelio mokymas gali iliustruoti bendrusios tos kalbos sakinių konstravimo dėsningumus. Mokymo turinio požiūriu pagrindinis modelio mokymo uždavinys — atskleisti specifinę jo struktūrą, funkcinius santykius ir tipinę reikšmę.

Šiuo požiūriu panagrinėsime vieną anglų kalbos sakinio modelį, kurio struktūrą sąlyginai pažymėsime **there TV (A/F)**.

Ši abstrakti nagrinėjamo sakinių tipo formulė apibendrina struktūrinius funkcinius sakinių elementus pagal jų tipišką linijinį išdėstymą. Ji gali būti pagrindine schema, mokant šio modelio, — pagal ją galima sudaryti visus mokykloje reikalingus sakinių pavyzdžius. Nuolatinis ir būdingiausias formalusis šio modelio komponentas yra desemantizuotas **there**, po kurio seką tarinys (T) ir veiksnytis (V), sudarantys sakinio struktūros minimumą.

⁶ Zr. Bach E. An introduction to transformational grammar. New York, 1966, p. 70 ir toliau.

⁷ Apie aktualiąją skaidą lietuvių ir anglų kalbose žr. Valeika L. Sakinio struktūra lietuvių ir anglų kalbose. — „Tarybinė mokykla“, 1972, Nr. 12.

Skliausteliuose pateikti struktūriškai fakultatyvūs, bet labai dažni šio modelio komponentai — aplinkybė (A) ir pažymynys (P), kurie gali eiti atskirai (pvz., *There's a telephone there. There was a sound of footsteps*) arba kartu (pvz., *There'll be other people there*). Pažymynys gali būti veiksnio postpozicijoje ar prepozicijoje, aplinkybių vieta irgi gali keistis; tai sudaro pozicinius modelio variantus. Tie kitimai atspindi minėtų antrininkų sakinio dalių funkcionavimo anglų kalboje dėsningumus ir neįeina į specialų šio modelio mokymo turinį.

Taigi minėta formulė labai glaustai pažymi:

a) tipiškus būtinus ir fakultatyvinius elementus,

b) jų išdėstymo tvarką ir

c) sintaksinius santykius tarp jų, t. y. vietoj išsamaus verbalinio modelio aiškinimo nurodo pagrindinius struktūrinius ir funkcinis jo požymius. Nesudėtinga ir aiški modelio notacija padeda greičiau ir tvirčiau įsiminti jo struktūrą, vysto loginį mąstymą.

Interpretuojant sakinio modelio struktūrą funkcinio požiūriu, kyla klausimas dėl įvadinio *there* sintaksinio vaidmens. Mūsų vidurinėse ir aukštosiose mokyklose naudojamų gramatikų autoriai (J. Galinskaja, E. Šubinas ir V. Sytelis, M. Ganšina ir N. Vasilevskaja, V. Kaušanskaja ir kt.) jį traktuoja kaip vientisinio tarinio komponentą. Tačiau vargu ar toks požiūris pagrįstas. Pagal jį kai kurių modelio gramatinių modifikacijų struktūra suprantama iškreiptai. Antai trumpuose atsakymuose į bendrus klausimus (pvz., *Is there a map on the wall? — Yes, there is*), skiriamųjų klausimų antrojoje dalyje (pvz., *There is no apple in the box, is there?*), taip pat patvirtinamajame sakinyje (pvz., *„There is a curious smell about here, sir“ — „So there is“*) yra tik tarinys. Pripažįstant *there* tarinio komponentu, klausiamiesiems sakiniams

sudaryti reikėtų tokios instrukcijos: „Sudarykit klausimą, sukeisdami tarinio komponentų tvarką“ (o tai prieštarautų bendriesiems klausiamųjų anglų kalbos sakinių sudarymo dėsningumams). Antra vertus, pripažinimas *there* veiksnio komponentu („formalusis veiksnys“) reiškia, kad šiame modelyje, kaip ir kituose nurodomų sakinių tipuose, predikatyvinis sakinio centras sudaromas pagal tą patį gramatinį principą V—T. Tuomet sakinyje nebėra inversijos, kurią šiuo atveju sunku paaiškinti gramatiškai ar stilistiškai. „Formalusis veiksnys“ nėra mokiniams papildoma gramatinė sąvoka, — ją naudojamosi, aiškinant anglų kalbos beasmeninių sakinių struktūrą.

Be to, formalūs modelio požymius apibūdina taisyklės apie tarinio derinimą su tikroju veiksnium (ne su *there*) ir apie klausimo ir neigimo gramatinės modelio modifikacijas.

Formalūs modelio požymiai — tik viena mokomųjų veiksmų orientacinio pagrindo dalis. Kitas modelio mokymo aspektas — išaiškinti tipinę reikšmę, jo paskirtį kalbinėje komunikacijoje.

Į orientacinio pagrindo turinį įtrauktini du semantiniai požymiai: a) „buvimo, egzistavimo“ sema ir b) „pasirodymo, atvykimo“ sema, kurią reiškia slinkties veiksmažodžiai. Šios pagrindinės semos nulemia modelyje vartojamas veiksmažodžių leksemas. Vidurinėje mokykloje pakanka mokyti modelio su buvimo sema, paprastai determinuota erdvės ir laiko atžvilgiu (todėl vietos ir laiko aplinkybės tipiškos). „Buvimo“ semą reiškia *to be, to live, to exist, to remain, to lie, to stand, to stretch* ir kt. veiksmažodžiai. Aukštesnėje mokymo pakopoje (pvz., aukštojoje mokykloje) supažindinama su visomis semantinėmis modelio potencijomis, pagrindinių semų varijavimu, jų susipynimu.

Tačiau semantinė modelio esmė atskleidžia tik išnagrinėjus atitinkamų sakinių komunikacinę vertę. Jų analizė ak-

tualiosios skaidos požiūriu rodo, jog sakinio veiksnys priklauso remai, o tarinys kartu su aplinkybėmis (jei jos sakinyje yra) — temai. Turint omenyje tokią pastovią sakinio aktualiąją skaidą, komunikacinę modelio paskirtį galima trumpai apibūdinti kaip asmens, daikto ar reiškinių buvimo nusakymą. Naują informaciją perduoda veiksnys arba veiksnio grupė, o veiksmažodžio reikšmė lieka lyg ir antrajame plane. Pvz., sakiniu *There were several pictures on the wall* pranešama, kas buvo ant sienos, būtent, keletas paveikslų⁸.

Suvokti komunikacinę modelio paskirtį padeda jo palyginimas su modeliu VTA (plg., pvz., *There were several pictures on the wall* ir *The pictures were on the wall*).

Mokant sakinio modelių, dažnai ignoruojamas semantinis jų aspektas, todėl mechaniškas darbas su modeliais tampa grynai mechanišku. Po pratybų su modeliais mokiniai paprastai tik atgamina sakinių pavyzdžius, sudarytus pagal duotą modelį, bet negali, remdamiesi tuo modeliu, konstruoti „savų“, t. y. kitokio turinio sakinių. Modelį *there TV (A/P)* sėkmingiau galima mokytis su tokia tematine kalbine medžiaga, kaip *my flat, my school* ir pan. Kad mokinys mokėtų vartoti modelį kontekstuose ir situacijose, kitokiose, negu išmoktos klasėje, reikia taikyti specialius darbo būdus, skatinančius vartoti norimą modelį, užtikrinančius nuolatinį modelių siejimą su verbalinėmis ir neverbalinėmis situacijomis. Sugebėjimas pagal

kilusias situacijas produkuoti tokius sakinius, kaip pvz., *There is a lump on my head which is giving me a lot of pain* arba *There's a tinkling in the corridor* rodo aukštą to modelio interiorizaciją, o tai, žinoma, galima pasiekti tik aukštesnėje mokymo pakopoje.

Tiksliai suvokti užsienio kalbų gramatinius mechanizmus padeda jų gretinimas su gimtąja kalba. Antai semantiškai tapatūs lietuvių kalbos ir anglų kalbos modeliai komponentų išdėstymo tvarka gerokai skiriasi: a) lietuvių kalboje sakiniai konstruojami ne pagal gramatinį principą, todėl nereikalingas ir formalusis arba struktūrinis veiksnys; b) lietuvių kalboje sakiniai prasideda tematine vieta ir laiko aplinkybe arba tariniu, anglų kalbai būdinga — aplinkybė sakinio gale. Plg., pavyzdžiui, *ant jo rankų kraujas — there is blood on his hand; pasigirdo žingsniai — there was a sound of footsteps*. Be to, skirtingai nuo anglų kalbos, lietuvių kalbos sakiniuose veiksmažodžio gali ir nebūti (žr. I pavyzdį).

Pažymėtina ir tai, kad modelis *there TV (A/P)* gali atitikti lietuviškus sakinius su rematiniu tariniu. Pavyzdžiui:

a) kažkas trinktelėjo — *there was a bang*;

b) čia traukia — *there is a draught here*;

c) kažkas trakstelėjo — *there was a cracking sound*.

Šių sakinių rema pažymi veiksmo sąvoką, kuri anglų kalbos sakinio mode-

⁸ Su modelio komunikacinę paskirtimi glaudžiai siejasi determinatyvų vartojimas. Kai aplinkybių funkciją atlieka daiktavardinės žodžių grupės, būdingas determinatyvai *a, some*, nulinis artikelis, arba veiksnys reiškiamas nežymimaisiais įvardžiais. Įdomu pažymėti, kad tais atvejais, kai prieš daiktavardį — veiksnį pavartotas žymimasis artikelis arba įvardžiai *this, that*, veiksnys išlaiko savo rematinę funkciją, t. y. aktualioji sakinio skaida nesikeičia. Pvz., *there was the long drive home, the long drive and the warm dark and the pleasant closeness of the hanson cab-with its insulation from the world devised by some great and good man (J. Galsworthy)*. Iš to galima sresti, kad aktualiąją skaidą lemia pati modelio struktūra, buvimas struktūrinio *there*. Vidurinėje mokykloje pakanka pirmosios determinatyvų grupės, kuri yra kur kas tipiškė šiam modeliui.

lyje dažniausiai perteikiama abstrakčiaisiais daiktavardžiais. Nepaisant to, gramatinė anglų kalbos modelio struktūra nesikeičia. Palyginus su lietuvių kalbos atitinkamos reikšmės sakinių tipu, aiškiai matyti, jog angliškojo modelio vartojimo sfera platesnė.

Apskritai, gretinant su gimtąja kalba, nustatomi tie kritiški taškai, kurie atspindi dviejų kalbų vienodos tipinės reikšmės sakinių modelių struktūros nesutapimus. Mokantis užsienio kalbos sakinio modelio, kurio struktūra skiriasi nuo atitinkamo gimtosios kalbos modelio, dėl neigiamos gimtosios kalbos sakinio modelių interferencijos reikia daugiau pastangų. Amerikiečių psichologas R. S. Politzeris⁹ atliko eksperimentą, kuriuo patikrino hipotezę, ar paralelės dviejų kalbų konstrukcijos lengviau įsimenamos, negu kontrastinės. Sintaksinių vienetų tvarkos konstrukcijoje požiūriu hipotezė pasitvirtino. Prie „kontrastinių“ modelių reikėtų priskirti ir mūsų nagrinėjamą modelį. Todėl, matyt, neatsitiktinai lietuviai ypač dažnai daro klaidas šio tipo sakiniuose arba apskritai vengia vartoti sakinius, konstruojamus pagal šį modelį. Tai patvirtino ir mūsų eksperimentas.

Septyniadešimt penkiems VVPI I kurso studentams anglistams (pirmąją darbo institute savaitę) buvo duota užduotis su nurodytais angliškais žodžiais pagal jiems žinomus sintaksinius modelius parašyti po 40 sakinių. Iš 2420 vientisinių sakinių tik 130 sakinių buvo sukonstruoti pagal modelį **There TV (A/P)**, t. y. apie 5%. Maždaug trečdalyje šių sakinių buvo padaryta sintaksinių klaidų. Pažymėtina, kad 24 studentai nesudarė nė vieno tokio tipo sakinio.

Pagaliau, mokantis šio modelio, reikia įsiminti ir jo komponentų vartojimo leksinius bei gramatinius apribojimus. Tarinio funkciją gali atlikti tik negalininkiniai veiksmažodžiai (kai kurie galininkiniai veiksmažodžiai, pasitaikantys šioje konstrukcijoje, yra neveikiamosios rūšies). Veiksmažodžių reikšmės vargu ar įmanoma tiksliai nusakyti, nes aukščiau nurodytas abstrakčias semas turi įvairios reikšmės negalininkiniai veiksmažodžiai. Labai apribojamas tarinio tipas — šioje konstrukcijoje vartojamas tik veiksmažodinis tarinys¹⁰. Kaip ir kituose modeliuose, pilnareikšmis veiksmažodis gali jungtis su modalinės ir veikslinės reikšmės veiksmažodžiais ir sudaryti sudurtinį (modalinį ar veikslinį) tarinį. Šie tarinio variantai yra įvairiuose sakinio modeliuose ir atspindi bendrus anglų kalbos sakinio sudarymo dėsningumus, todėl tokius „sintaksinius procesus“ nebūtina įtraukti į šio modelio mokymo turinį. Pilnareikšmiai veiksmažodžiai dažniausiai vartojami *Indefinite* laikų grupės formose (ypač *Present* ir *Past Indefinite*), rečiau *Perfect* ir visai nesutinkami *Continuous* ir *Perfect Continuous* laikų grupės formose. Veiksnių funkciją *there TV (A/P)* modelyje atlieka vardažodžiai, turintys pavadinimo reikšmę (todėl čia nėra, pavyzdžiui, asmeninių įvardžių). Modelio aplinkybės, kaip minėta, reiškia vietą arba laiką.

Taigi modelis labiausiai apriboja vieną iš pagrindinių jo komponentų — tarinį, o rematinis komponentas — veiksnys — daiktavardinių leksemų atžvilgiu beveik neapribojamas¹¹, todėl leksinis remos turinys būna labai įvairus. Tai byloja apie didelį modelio komunikacinio naudingumo koeficientą, t. y. tipinės

⁹ Politzer R. S. An experiment in the presentation of parallel and contrasting structures. — „Language Learning“, t. 18, Nr. 1—2, 1968.

¹⁰ Labai retai pasitaiko vardažodinis tarinys, išreikštas *to be present*, *apparent* nepriklauso šio modelio mokymo turiniui.

¹¹ Modelis nevartojamas, jei veiksnys išreikštas tikriniu daiktavardžiu.

reikšmės ribose modeliu galima pažymėti įvairiausias realias situacijas. Pagal jį sudaroma gausybė įvairaus turinio sakinių. Tai vienas iš plačiausiai vartojamų anglų kalbos modelių.

Visa tai leidžia daryti išvadą, kad *there TV (A/P)* modelis įeina į sintaksinį vidurinės mokyklos minimumą. Turint omeny jo specialius formaliuosius požymius (desemantizuotas *there*, veiksnio pozicija ir kt.), kurie skiriasi nuo tos pačios tipinės reikšmės lietuvių kalbos sakinių, analizuoto modelio įtvirtinimui lietuviškoje mokykloje reikia skirti daugiau dėmesio.

Dauguma iš aukščiau nurodytų modelių požymių turėtų būti įtraukti į orientacinį mokomųjų veiksmų pagrindą pradiniam mokymo etape. Mokiniai jie yra įrankis jo veiksmuose, operacijose su mokomąja medžiaga. Nuo pat modelio mokymo pradžios sakinio schema, atspindinti jo esminius požymius, jungiama su mokomųjų veiksmų algoritmu; vadovaudamiesi modelio struktūriniais ir funkciniais požymiais, mokiniai konstruoja sakinius, pasirenka modelį pagal kalbinę situaciją. Patys požymiai nėra įsiminimo objektas; jie įsimenami, mokiniams atliekant atitinkamą operaciją su modeliu. P. Galperino protinių veiksmų teorija, pagal kurią galima organizuoti nevalingą mokomosios medžiagos įsi-

minimą, gali būti produktyvi ir mokantis sintaksinių kalbos struktūrų. Tačiau tai specialaus nagrinėjimo objektas.

* * *

Kaip matėme, sakinių modeliavimas apima tiek sakinio komponentus, tiek ir žodžių bei žodžių junginių santykius sakinyje, o tai padeda atskleisti specifinę sakinio prigimtį. Abstrahavimas nuo leksinio sakinio turinio leidžia akivaizdžiau suvokti „grynus“ būtinų sakinio komponentų santykius.

Baziniai modeliai, kaip kalbos sintaksinės sistemos vienetai, sudaro galimybę patogia forma pateikti mokymo tikslais gramatinę bei leksinę medžiagą, atskleisti bendruosius tos kalbos sakinių konstravimo dėsningumus. Antra vertus, šios sakinio schemas, užpildytos tam tikrais leksiniais vienetais ir sujungtos su kalbos prozodinėmis priemonėmis, yra kalbos pavyzdys, jos mokant.

Aktualiausi darbo su sakinių modeliais mokykloje uždaviniai — optimaliausia pagrindinių modelių atranka, jų sugretinimas su gimtosios kalbos modeliais, kiekvieno modelio orientacinių požymių nustatymas. Šis parengiamasis darbas yra būtinas, sudarant prielaidas sėkmingai mokyti sakinių konstravimo mechanizmą.

Vilniaus Valstybinis
pedagoginis institutas,
Anglų kalbos katedra

Iteikta
1974 m. rugsėjo mėn.

К ВОПРОСУ ОБУЧЕНИЯ МОДЕЛЯМ ПРОСТОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ (на материале английского языка)

Б. ПЕСАРСКАС, Э. СТАСЮЛЯВИЧЮТЕ

Резюме

Понимание процесса обучения как результата учебных действий самих учащихся требует пересмотра содержания грамматики иностранного языка как школьного предмета. При изучении структуры предложения учащиеся должны знать сумму признаков, помогающих выявлять специфические закономерности формирования предложения, присущие данному языку. Обучение моделям предложения ведется

с учетом их компонентного состава, функциональных связей и семантики, т. е. типового значения модели. На основе анализа предложений на английском языке с десемантизированным *there* определяются характерные структуры, синтаксические и семантические признаки, составляющие ориентировочную основу учебных действий при обучении соответствующим моделям.

ON TEACHING SENTENCE PATTERNS

B. PIESARSKAS, E. STASIULEVIČIŪTĒ

Summary

The content of grammar taught at foreign language classes should be revised in the light of the psychological theory of forming mental actions and conceptions in the learner. To assimilate the structure of a sentence the learners must have a sum of characteristic features revealing specific regularities of constructing sentences in the foreign

language. In teaching sentence patterns their structural, functional and semantic characteristics are taken into consideration. The sentence pattern with the introductory *there* is analysed to illustrate the problems of teaching syntactical structures from the view-point of content of teaching.